

U pfesesa

Sisiṭeme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi

The National Prosecuting Authority of South Africa
Igunya Jikelele Labetshutshisi boMzantsi Afrika
Die Nasionale Vervolgingsgesag van Suid-Afrika

Yo bveledzwa nga Maandlanga a Vhutshutshisi ha Lushaka (NPA), Luṱingo. 27 12 845 6000

Yo anḡadzwa nga Jacana Media, PO Box 291784, Melville 2109, Tel. 27 11 628 3200

© National Prosecuting Authority, 2008
Mveledzo ya u thoma 2008
ISBN 978-1-77009-552-6

Yo fhindlelwa nga: Ndivhuhuo Mutsila, Multilingua Translation/Interpretation Services.

000482 VEN

Tshivenda

Kushumisele

Iyi bugu yo n̄waliwa nga vha Maand̄alanga a **Vhutshutshisi ha Lushaka (NPA)** u thusa zwipondwa zwa vhutshinyi kana thanzi dza hone. NPA i toda u thivhela u ya phanda na u tambudzwa ha zwipondwa zwa vhutshinyi. I dovha hafhu ya toda uri vhahuwelelwa vhasengiswe milandu ine vha khou pomokwa yone nga ndila kwayo.

Arali vha tshi tea u ya khothe, bugu iyi i ɔo vha thusa uri vha pfesese uri hu bvelela mini khothe musi wa tsengo.

Kha vha ntsedze!

Dzina ɔanga ndi Mpho. Kha vha ntsedze buguni hune nda ɔo vha ndi tshi khou vha sumbedza zwiga zwine vha tea u elelwa.

Zwine maipfi a amba

Hu na maipfi manzhi ane a shumiswa khothe ane vha nga kundwa u a pfesesa. Maipfi ayo o **swifhadzwa** buguni nahone ɔhalutshedzo dzi n̄ewa fhasi ha siaɔari. Hu na mañwe maipfi a re kha masiaɔari 29 u swika kha 31. Kha vha vhale mutevhe wao musi vha sa athu ya khothe, u itela u vha na u pfesesa ha khwine saini ɔa zwine zwa khou itwa. Vha ɔo vha vho ɔilugisela nga ngona u itela u kona u fhindula mbudziso.

Zwi re ngomu

The National Prosecuting Authority of South Africa
Igonyo Jikelele Lohutshutshisi boMzantsi Afrika
Die Nationale vervolgingsgesag van Suid-Afrika

Mvulatswinga.....	2
<i>Batho Pele</i>	4
Sisiɔeme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi i shuma nga ndila-ɔe?.....	5
Pfanelo dza vhakhakhelwa na ɔhanzi.....	8
Mishumo ya Mutshutshisi.....	10
Hu bvelela mini kha vhone?.....	12
Zwi no bvelela khothe?.....	14
Vhudifari khothe.....	18
Khakhathi na u vha isana muyani na namani.....	20
Mafhungo a sapoto kana u unda.....	22
Tsumbamushumo ya Tsireledzo ya ɔhanzi.....	24
Zwitsivhudzi zwa u thivhela vhutshinyi.....	27
Tshaka dzo fhambananaho dza khothe.....	28
Maipfi a no shumiswa khothe.....	29
Nomboro dza u kwama ngadzo Vhalangi vha Vhutshutshisi.....	32

Mvulatswinga

Ndi tama u vha nyetulela zwituku nga ha Maandalanga a Vhutshutshisi ha Lushaka (**National Prosecuting Authority – NPA**) na tshumelo dzashu sa vhaimeleli vha vhathu.

Ri na pulane ye ra i dzudzanya i no pfi NPA Strategy 2020, yo itelwaho u lwa na vhutshinyi khathihi na u dsa vhulamukanyi u itela uri vhone vha tshile vho vhofholowa na u tsireledzea. Ri na bono la u sika Afrika Tshipembe lo tsireledzeaho.

BONO LA NPA

Vhulamukanyi shangoni lashu u itela uri vhathu vha tshile hu na mbofholowo na tsireledzo.

Ri toda vhone vha tshi da u nea vhuṱanzi khothe. Ndi tama u livhuwa tshifhinga tshavho. Zwi ita uri tshitshavha tsha havho, muṱa wavho khathihi na khonani dzavho, zwi vhe zwo tsireledzeaho.

NPA ndi tshipida tsha Sisiteme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi ya Afrika Tshipembe. Ri khwathisedza uri vhulamukanyi hu a vha hone kha zwipondwa zwa vhutshinyi. Sa vhaimeleli vha vhathu, ri tsireledza pfanelo dza zwipondwa khathihi na vhathu vhothe vha shango. Ri thusana na vhanwe nga rine – mapholisa, maandalanga a dzhele, Muhasho wa Vhulamukanyi na vhanwe-vho – u thivhela na u lwa na vhutshinyi. NPA i ita izwi nga u tshutshisa vhathu vha no pfuka mulayo, ri si na nyofho na khethululo.

Ndi tama u vha fulufhedzisa uri ro diimisela na u dikumedzela u vha shumela, na u thusa u fhata vhutshilo ha khwine ha vhathu vhothe.

Muadivokheithi Vho- Joseph Mokotedi Mpshe

Dairekhitha Mufareli wa Vhutshutshusi ha Vhathu ha Lushaka

Musi vha tshi vhala bugu iyi, vha do guda zwinzhi nga:

- Sisiteme ya Vhulamukanyi ya Afrika Tshipembe
- Pfanelo dzavho sa tshipondwa tsha vhutshinyi na ṱhanzi
- Zwine zwa bvelela khothe

Batho Pele

Batho Pele ndi maipfi a Tshisuthu, a no amba uri “vhathu phanda”. Ndi pulane ya Muvhuso ya u khwathisedza uri vhathu vhothe vha wane tshumelo yavhuḁi. Hezwi zwi katela vhathu vhane vha shumisa tshumelo dza NPA kana vha thuswa ngayo vhane vha vha vhaimeleli vha vhathu.

Arali ra nea vhathu tshumelo yavhuḁi, zwi amba uri khasitama dzashu dzo fushea. Vhashumeli vhothe vha muvhuso vha tea u tevhedza khathihi na bvedza mihumbulo ya *Batho Pele* (kha vha lavhelese afho fhasi).

Batho Pele i bula uri **mutshutshisi** u ḁo:

- dzulela u vhonana na dzikhasitama dzawe
- tea zwikalo zwa tshumelo zwi re nṱha
- naṱisa uri tshumelo dzi swikelee nga vhathu
- vha na vhuṱanzi uri mushumo wawe u na vuhwavho ngomu
- nekeda vhathu zwidodombedzwa kwayo nga ha tshumelo
- khwiṱisa tshumelo i re khagala (i si na tshidzumbe)
- khakhulula vhukhaxhi hawe na u humbela pfarelo
- nea tshumelo ya maṱhakheni i no edza malamba ayo

Tshiko: DPSA, 1996

mutshutshisi
muthu ane a hwesa muhwelelwa mulandu (u dovha a pfi mutshutshisi wa muvhuso kana mutshutshisi wa vhathu)

tshumelo ya tshipholisa
ndi dzangano lina la fara vhatshinyi khathihi na u sedza uri vhathu vha khou tevhedza milayo

u sedzulusa
u wanulusa mbuno dzi no vhea zwithu khagala

u tshutshisa
u hwesa na u sengisa mulandu muthu a ne a khou pomokwa u ri o pfuka mulayo

muofisirimuhaṱuli
madzhisitirata kana muhaṱuli ane a thetshesela mulandu

Sisiteme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi i shuma nga ndila-de?

Sisiteme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi ya Afrika Tshipembe i na zwipida zwarathi zwiḥulwane:

1. Tshumelo ya tshipholisa – vha thivhela vhutshinyi, **vha fogisa/sedzulusa** vhutshinyi, khathihi na u fara vhahumbulelwa kha vhutshinyi. Dzina la tshiofisi ndi Tshumelo ya Mapholisa ya Afrika Tshipembe (SAPS)

2. Tshumelo ya vhutshutshisi – vha dzhia tsheo ya **u tshutshisa** kana hai. Dzina la tshiofisi ndi NPA.

3. Muhaṱuli/vhomadzhisiṱiraṱa – vha tshea uri muhwelelwa u na mulandu naa kana hai. Vha dovha vha tshea lushaka lwa khaṱhulo/tshigwevho arali muthu o wanwa mulandu.

4. Muhasho wa Vhulamukanyi – u fha vhathu vhulamukanyi hu no swikelelwa nga vhothe nahone ha maṱhakheni. Dzina la tshiofisi ndi Muhasho wa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Mulayotewa (DoJ&CD).

5. Sisiteme ya dzhele – i khwathisedza uri **zwigwevho** zwi a shuma. I dovha hafhu ya lingedza **u lulamisa vhatshinyi** vha re zwanḁani zwayo. Dzina la tshiofisi ndi Muhasho wa Tshumelo ya Vhululamisi (DCS).

6. Muofisiri wa phurobesheni/mushumelatshitshavha (social worker) – vha fha zwishai na **vhaṱono** tshumelo dza tshitshavha. Dzina la tshiofisa ndi Muhasho wa Mveledziso ya Ndondolavhutshilo (DSD).

vhaṱuli/madzhadzhi/vhomadzhisiṱiraṱa
vha shuma na khothe

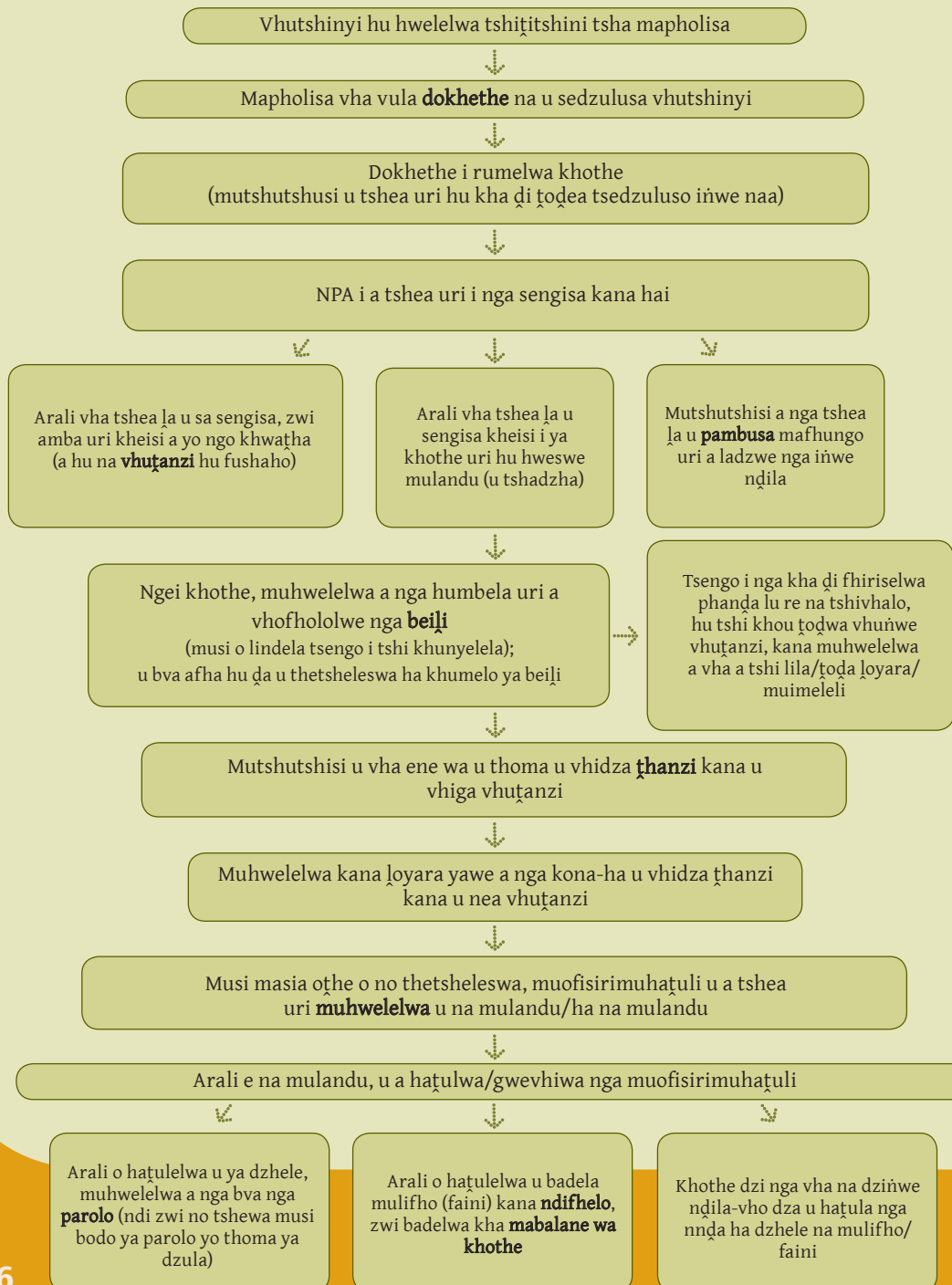
khaṱhulo/tshigwevho
u laṱiswa ho teaho hu no tiwa nga muhaṱuli/madzhisitirata)

khombamululo
u thusa mutshinyi uri a dovhe a vhe a fhulufhedzeaho na thuso tshitshavhani

muofisiri wa phurobesheni
muthu a no khwatisedza uri muthu a re kha phurobesheni u a difara

vhaṱono
a sa vha na nungo kana a zwi kongi u vha ṱhupha

Maga a no ita uri Sisiteme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi i shume:

Ri toda vhulamukanyi tshitshavhani u itela uri vhatu vhoṭhe vha kone u tshila vho fhofoholowa khathihi na u tsireledzea

dokhethe
liṭwalwa li re na mafhungo a re na ndeme: kha vha lavhelese dokhethe ya kheisi

vhuṭanzi
nyanetshelelo ya mulomo ya zwe zwa bvelela khathihi na maṭwalwa a shumiswa kha u tikedza kheisi i re khothe

pambusa/phambuviso
kuitele kwa u fha mutshinyi a no khou hwelelwa lwa u thoma vhutshinyivhutuku/ hu sa dini, uri a banndidele tshitshavhani a tshi badela tshinyalelo ye a vhangana vhutshinyi hawe, u lafhiwa vhudakwa na u shumisa zwidzidzivhadzi, na/ kana u khantseliwa siani ja u sa tshilisa na vhatu kana u ṭangana ṭhoho. Arali muhwelelwa a nga vha na tshumisano nahone phambuso ya sumbedza u shuma, mulandu u wa- a phumulwa. Phambuso a i gwei muthu kha vhutshinyi ha vhuvhili.

beiji
sekhurithi, i anzela u vha tshede, ine ya badelwa hu itela uri muhwelelwa a vhofoholwe dzhele, hu na nyandano ya uri muhwelelwa u do dovha a vhuṭanzi tsengoni kana beiji ya dzhiululwa murahu arali a sa tevhedzi tōdwa dza beiji. Kanzi tshede ya beiji i a vhuṭanzi musi tsengo i tshi fhela, hu sa sedzwi uri uyo muthu o waniwa mulandu kha vhutshinyi he a ita naa kana hai.

ṭhanzi
muthu we a vha, u pfa kana u di vha zwiṭwe nga vhutshinyi; vha nga nea vhuṭanzi kha kheisi i re khothe

muhwelelwa
muthu a no khou hwaswa mulandu wa vhutshinyi

parolo
u vhofoholwa dzhele zwi tshi rangela u ṭhaphudzwa ha tshigwevo tshavho tenda vha di fara

ndifhelo
u wana tshede ya u lifhiwa zwe muthu a vhai siwa

Mabalane wa khothe
muofisiri a re Khothe ya Madzhisitirata ane a ṭanganedza khathihi na u nekeda mabambiri a mulayo

Pfanelo dza vhakhakhelwa/zwipondwa zwa vhutshinyi na tñhanzi

Pfanelo dzavho

NPA i shuma nga nungo u itela u vha na vhuñanzi uri **vhakhakhelwa** vhoñhe na tñhanzi vhane vha swika khothe vha farwa nga ndila i re na tñhonifho na tshirunzi. Vhatshutshisi vha ðo lingedza nga ndila u tsireledza pfanelo dzavho khathihi na u vha na vhuñanzi uri a vha **vhudziswi mbudziso** nga ndila i sa takadzi.

U ða havho khothe hu nga swika hune si takadze. Kha vha sedze siañari la 12 malugana na zwine mutshutshisi a ita.

Arali vho vha mukhakhelwa/tshipondwa, vha na pfanelo dzi tevhelaho: Mutshutshisi u ðo:

- vha fara nga ndila kwayo nahone e na tñhonifho ya tshirunzi tshavho na u dzumbamisa mafungo avho.
- vha ñea mafhungoma-tsivhudzi
- tñangedza mafhungoma-tsivhudzi
- vha tsireledza
- vha thusa

Mukhakhelwa/mupondwa

muthu we a vhaiswa nga nyito i siho mulayoni, hu nga vha vhutshinyi kha muthu kana kha ndaka; muthu ane a kona u ðalusea we a vhaiswa e eñhe nahone zwo tou mu lumba zwo itwa nga muhwelelwa, hu si nga lushaka nga huswi

u vhudziseswa mbudziso

tshifhinga tshine vha jiniwe vha newa tsha u vhudzisa vhone mbudziso malugana na vhuñanzi havho

Vha na pfanelo ya u vhudzisa uri ndi gani mutshutshisi o dzhia tsheo. Vha nga kha ði ðahisa mbilahelo arali vha tshi pfa uri pfanelo dzavho a dzi khou tñhonifhiwa. Kha vha sedze kutshimbidzelwe kwa zwithu kha siañari 33.

Ro livhuha

U vha tñhanzi ndi u vha muhali nahone zwi ðo thusa mapholisa na vhatshutshisi kha u khwañhisedza uri vhulamukanyi hu vhe hone. Ri livhuha thuso yavho. Ndi khulwane vhukuma kha riñe, na tshitshavha tshoñhe.

Mishumo ya Mutshutshisi

Mutshutshisi ndi mini?

- ➔ Mutshutshisi u sumbandila mapholisa uri vha kuvhanganye vhuṭanzi, a vhu nekedza khothe, a dovha a sengisa kheisi khothe.
- ➔ Mutshutshisi ndi ene a no tshea uri hu a sengisiwa naa kana hai.
- ➔ U dovha a khwathisa uri vhakhakhelwa na ṭhanzi vha farwe nga ndila yavhuḍi.
- ➔ Arali mutshutshisi a balelwa u sumbedza uri hu na mulandu “**zwi sa timatimisi**”, muhwelelwa u **ḍo vhofhololwa**.
- ➔ Mutshutshisi a nga pambusa kheisi dza ya kha sia ḷa u kombamulula, nga maanda kha **vhutshinyi ho itwaho nga vhana** lu lwa u thoma.
- ➔ Mutshutshisi u thusa khothe kha u tshea **khatshulo** na u nea tshigwevho tsho teaho.

Kha vha sedze kha siaṭari ḷa 7 u itela u vhona uri mutshutshisi u wela ngafhi kha Sisiteme ya Vhutshinyi na Vhulamukanyi.

Ofisi ya mutshutshisi yo ṇwalwa dzina ḷi khagala. Vha vhudzisa hu no vhudziswa hone, vha ḍo vha sumbedza hune a wanala hone.

Vhathu vha nga kona u ḍivha mutshutshisi wa khothe dza fhasi nga khanzu ye a ambara.

mulandu u sa timatimisi
tshivhalo tsha vhuṭanzi hune ha ṭodea u itela uri muthu a vhone mulandu tsengoni ya vhutshinyi – a ho ngo tea u vha na u tima-tima hu no pfala na zwiṭukutuku

u vhofhololwa
u wanala u si na mulandu

vhana
muthu a re na miṇwaha ya fhasi ha ya 18

vhatshinyi
vhaiti vha vhutshinyi; ḷi anzela u shumiswa ho vha na u kwamana vhuḱati ha mukhakhelwa na mutshinyi

tsheokhatshuli
ndi tsheo ya uri muthu u na mulandu naa kana hai

Hu bvelela mini kha vhone?

Vhakhakhelwa, tñanzi na vhañwe vhathu vhane vha ñekedza mafhungo a no kwama vhutshinyi, vha thusa mapholisa kha u tandulula kana u thivhela vhutshinyi. Vha nga dovha vha thusa nga u ñea vhuñanzi khothe.

U ita tshitatamennde

- Arali vhe na zwine vha ñivha nga vhutshinyi ho itwaho, vha ño humbelwa uri vha ite **tshitatamennde**, fhasi ha **muano** kana **khwañisedzo**, kha mapholisa. Tshitatamennde itshi tshi ño shumiswa musi une vha ya khothe.
- Arali vha tshi kona u vhala na u pfesesa luambo lwo shumiswaho, kha vha vhalulule tshitatamennde vha sa athu saina. Vha sa koni, kha vha humbele a no kona a vha vhalele kana u vha ñalutshedza. A rali hu na tsho khakheaho, kha vha humbele u ri tshi khakhululwe phanda ha musi vha tshi saina.

U ya khothe

- Mapholisa vha ño vha ñisela nothisi ya uri vha ñe khothe. Vha tea u vha hone u swikela **vha tshi fha vhuñanzi**. Vha nga fariwa arali vha sa ño ñi u tevhedza **sapina (ñiñwalo ñi no ri vha ñe khothe)**.
- Arali vhe na mbudziso kana zwine vha ñivha, kha vha zwi swikise kha mutshutshisi vha sa athu ima phanda ha khothe. Tshifhinga tsha u ñanziela tshi nga kha ñi bala nga ñuvha ña tsengo.
- Kha vha ñalutshedze mutshutshisi musi vha tshi swika khothe. Kha vha elelwe, vha nga humbela u vhala tshitatamende hafhu tshifhinga tshiñwe na tshiñwe musi vhasa athu u ñanziela.
- Vha tea u vha khothe u swikela vho no fha vhuñanzi. Vha songo sudzuluwa tshifhañoni tsha khothe vha songo wana thendelo ya muhañuli kana madzhisiñiraña. Mutshutshisi u ño vha thusa uri vha wane thendelo.

tshitatamennde
nyanetshelo yo tou ñwalwaho kana ya mulomo ya zwe zwa bvelela, ine ya nga shumiswa khothe sa vhuñanzi

muano
u ana uri mafhungo magede ndi ngoho

khwañisedzo
tshitatamennde tshi no kwañisedza uri tshigede tsho itea kana ndi ngoho

u ñanziela
u fha vhuñanzi khothe

sapina
nothisi ya tshiofisi i no shumiswa kha u ñivhadza tñanzi uri dzi tea u ña khothe u ñea vhuñanzi

- Tñanzi a yo ngo tea u dzula ngomu khothe u swikela i tshi vhidzwa uri i fhe vhuñanzi.
- Arali muñwe muthu a nga lingedza u amba navho nga kheisi, kha vha vhudze muofisiri musedzulusi, kana mutshutshisi. Vha songo amba nga kheisi na muñwe muthu nga nñda ha mutshutshisi kana dokotela wa mishonga kana muñivhi wa zwa muhumbulo ane a khou thusa kha kheisi.

U shushedziwa na u tshuwiswa

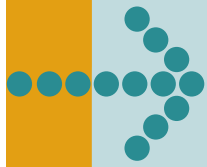
- A zwiho mulayoni uri muñwe muthu a vha shushedze kana u vha tshuwisa. Arali zwa nga bvelela, kha vha vhudze muofisiri musedzulusi kana mutshutshisi.
- Ndi u lwa na mulayo arali muñwe muthu, hu tshi katelwa na mashaka, a tshi nga vha tshutshudza kana u vha kombetshedza uri vha si vhe tñanzi.
- Kha vha lavhelese masiañari 24 u swika kha 26.

Arali vha tshi shuma

- Kha vha vhudze mutholi wavho uri vho ñanganedza sapina. Mutholi wavho u tea u vha tendela u ya khothe.
- Arali vha sa shumi Muvhusoni, mutholi wavho ha nga tea u badelela tshifhinga tsha u sa vha hone havho mushumoni. Vha nga kona u kiñeima tshinyalelo ya muholo wavho khothe. Kha vha vhudzise mutshutshisi haya mafhungo. Vha a kona u kiñeimela-vho na tshedele ya u vha tñanzi.

Tshelede ye ya shuma

- Inñwe ya tshedele ye vha shumisa i a kona u vhuya, sa tsumbo, tshedele ya u namela. Kha vha humbele mutshutshisi a vha ñadzele fomo musi vho no fhedza u ñea vhuñanzi.

Zwi no bvelela khothe

Ndi vhonnyi vha no wanala khothe?

- Muofisirimuḡḡuli
- Asesa (mutsivhudza madzhisiḡiraḡa/ muḡḡuli kha mulandu)
- Ṱhanzi
- Kileke wa khothe
- Odaḡi ya khothe
- Mutshutshisi
- Loyara/muimeleli
- Dologi
- Muhwelelwa
- Miraḡo ya tshitshavha (vhaḡaleli)

Dologi

Tsengo i farwa nga Luisimane kana Afrikaans. Arali vha tshi zwi funa, dologi u ḡo vha thusa.

Beḡi

Musi muthu we a farwa a tshi ḡiswa khothe lwa u thoma, muofisiri-muḡḡuli u tea u tshea uri a nga mu vhofholola nga beḡi naa kana hai.

- Arali mukhakhelwa e na nyofho musu muhwelelwa a tshi vhofhololwa nga beḡi, muthu uyo u tea u vhudza mutshutshisi kana muofisiri musedzulusi.
- Arali muhwelelwa o vhofhololwa nga beḡi, a swika hune a kwama mukhakhelwa nga ndila ifhio na ifhio, mukhakhelwa kha ḡivhadze mutshutshisi kana muofisiri musedzulusi.
- Musu wa khumbelo ya beḡi, madzhisiḡiraḡa a nga ḡoḡa u pfa vhuḡanzi. Khothe i tea u dzhia tsheo kha beḡi.

U ḡibula

Tsengo i thoma musu mutshutshisi a tshi vhudza muhwelelwa mulandu we a hwelelelwa wone. Muhwelelwa u a ḡibula mulanduni. Hezwi zwi amba uri u “ḡivhona mulandu” kana “ha ḡivhoni mulandu”. Arali a nga ri “ha ḡivhoni mulandu”, kheisi i ya tsengoni.

1. Kheisi ya vhasengisi

Musi wa tsengo, mutshutshisi u vhidza ḡhanzi u nea vhuḡanzi. Mutshutshisi u fha ḡhanzi vhuḡala u itela uri ḡhanzi i si siedze zwithu zwa ndeme. Ṱhanzi hu nga vha:

- We a vha tshiḡavhelo
- Muḡwe na muḡwe ane a ḡivha zwe zwa bvelela kana ane a ḡivha tshiḡwe nga vhutshinyi
- Muofisiri wa mapholisa, muḡivhi wa forensiki/masithesele kha vhuḡanzi ha saintsi hu no ḡo shumiswa khothe kana vhaḡwe vhaḡivhi-vho

u ḡibula
u amba uri “ndi ḡivhona mulandu” kana “a thi ḡivhoni mulandu” malugana na mulandu wa vhutshinyi; khathihi na kuthomele kwa u ḡimelela kha tsengo ya siviḡi

forensiki
ndila ya saintsi ya u tandulula vhutshinyi

2.U vhudzisesa/tsenguluso

Musi tñanzi inwe na inwe yo no fha vhuñanzi, muhwelelwa kana loyara yawe a nga kha ði vhudzisa tñanzi mbudziso hu itela u sengulusa vhuñanzi. Hezwi zwi itelwa u linga uri vhuñanzi ha tñanzi ndi hone naa. Zwi dovha zwa ñea muhwelelwa kana loyara yawe tshifhinga tsha u ñea-vho kuvhonele kwawe kwa zwe zwa bvelela.

- Loyara ya muhwelelwa i nga kha ði vha vhudzisa mbudziso. Ndi mutsireledzi wa muhwelelwa.
- Loyara a nga sumbedza u sa vha na vhulenda khavho, a vha vhudzisa mbudziso dzi no konða. Kha vha lingedze u dzika vha ambe ngoho, naho zwi tshi amba u twela u dovhola mafhungo mathihi (kha vha vhale siañari 18 u swika kha 19).

3.Kheisi ya muhwelelwa

- Nga murahu ha kheisi ya Vhasengisi, muhwelelwa kana loyara yawe a nga humbela khothe uri i **vhofholole** muhwelelwa. Hezwi zwi bvelela musi vha tshi pfa u nga mutshutshisi ha ngo kona u sumbedza uri muhwelelwa u na mulandu.
- Muofisirimuñtuli u a tshea uri a nga vhofholola muhwelelwa naa, kana a ise phanda na tsengo.
- Loyara u ñekedza vhuñanzi a vhidza tñanzi, dzine dza nga katela na muhwelelwa ene muñe. Muimeleli wa muhwelelwa u ðo lingedza u sumbedza uri muhwelelwa ha na mulandu nga vhuñudzeñudze ha kheisi ya mutshutshisi. Hu u toda u sumbedza uri zwine mutshutshisi a khou pomoka a si zwone kana a si zwine zwa nga ita uri khothe i **wane mulandu** kha muhwelelwa.
- Mutshutshisi a nga vhudzisa-ha inwe na inwe ya thanzi dza muhwelelwa mbudziso. Izwi zwi katela na muhwelelwa ene muñe. Kha vha lavhelese tsumbandila dza “Bogisini ða tñanzi” kha siañari ða 18.

u vhofhololwa/
disitshadzi
inwe ndila ya u amba uri
muthu ha na mulandu

u wana mulandu
u wanwa mulandu
nga khothe malugana
na vhuñshinyi

u ambelela
u ambelela khothe u
itelwa uri khothe i dzhie
tsheo mbuya

u ðimelela
mbuno dza mulayoni dzi
talutshedzaho u ri ndi
ngani zwe muthu a ita i si
vhukhaki

muhweleli
muthu ane a hwelela
mulandu wa vhuñshinyi
tshigitshini tsha mapholisa/
mapholisani

4.U ambelela kana u tñata khani ha u

Kha u **ambelela** ha u vhina, mutshutshusi u ambelela mulandu na u tñata khani nga u angaredza. U ñea zwiitisi zwa uri ndi ngani muhwelelwa a tshi tea u vhone mulandu. Muhwelelwa kana loyara yawe na ene u a ñewa tshifhinga tsha u tñata khani hu itela u fhembeledza khothe uri i vhone uri ndi nga mini muhwelelwa a songo tea u vhone mulandu.

5.Khañhulo

Khothe i a tshea uri muhwelelwa u na mulandu naa.

- Arali muhwelelwa a wanala e na mulandu, zwi amba u ri mutshutshisi o kona u sumbedza uri hu na mulandu “u sa timatimisi”.
- Arali muhwelelwa a wanala a si na mulandu, zwo itiswa ngauri muofisirimuñtuli u na u tima-tima. Arali hu na u tima-tima, khothe i tea u vhofholola muhwelelwa. Zwi amba uri o vhofhololwa.

6.Tshipiða tsha u gwevha

- Musi muhwelelwa o no vhone mulandu, muofisirimuñtuli u tshea lushaka lwa ndaño.
- Mutshutshisi na **muimeleli** vhuñhili havho vha nga vhidza tñanzi nga hetshi tshifhinga.
- Mutshutshisi a nga bula ða uri vhuñshinyi ho vha ho vhiñha u swika ngafhi; uri ho kwama tshitshavha na mukhakhelwa nga ndila-ñe; nahone a nga kha ði vhidza tñanzi.
- Mutshutshisi a nga kha ði humbela uri **muhweleli** a lifhelwe arali hu

uri o vha na ndozwo ye a ñangana nayo nga ñwambo wa vhuñshinyi. Muhweleli u tea u humbela mutshutshisi uri hu itwe khumbelo ya oda ya mulifho zwi tshi rangela u gwevhiwa ha muhwelelwa.

Vhudifari khothe

Kuambarele na vhudifari

- Kha vha swike khothe yo teaho 8:30 i sa athu rwa (kana tshifhinga tshe tsha riwalwa kha sapina).
- Kha vha ambare zwavhudzi vha difare.
- Kha vha lingedze u sia vhana hayani sa musi khothe hu si na vhaleli kana fhethu ho tsireledzeaho ha u vha thogomela.
- Vha songo ambara magogolosi kana minadzi khothe (kha vathu vhatshinnani).
- Vha songo tafuna tshingamu.
- Kha vha dzime cell phone yavho musi vhe khothe.
- Vha songo dzeha khothe na zwiliwa kana zwinwiwa.
- Zwihali zwa lushaka lufhio na lufhio a zwi dzheni khothe.
- Vha songo vha vho nwa halwa kana vho shumisa zwidzidzivhadzi.
- Khothe i thoma nga 9:00, madzhisiṭaraṭa, na nga 10:00, khothe dza nṭha dza vhahatuli/madzhadzhi. Khothe i dzula u swikela kheisi dzo no khunyelela, kana nga 16:00.

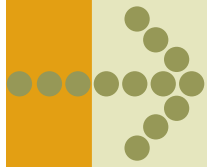
Bogisini la thanzi

- Musi vha tshi ita muano, kha vha lavhelese muofisirimuhatuli vha ambe, nga ipfi lo tambaho vha ri, “Mudzimu a nthuse.” Nṭhani ha u amba izwi vha nga vha di amba uri “Ndi do amba ngoho, ngoho yoṭhe fhedzi.” Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi khwaṭhisedzo.
- Vha lavhelelwa u ima musi vha tshi khou nea vhuṭanzi, fhedzi vha tendelwa u humbela u dzula. Kha vha ambe ipfi lo tamba li tshi pfala.

u hanedza
u hanedzana na tshinwe tshithu kana
u bula u hanedzana natsho nga maipfi

- Kha vha thetshelese mbudziso nga vhuronwane. Vha vhe na vhuṭanzi uri vha a i pfesesa kana vha humbele uri i ṭalutshedzwe. Kha vha lavhelese muthu maṭoni musi vha tshi fhindula, na hone vha fhindule fhedzi mbudziso ye vha vhudziswa.
- Vha songo shumisa u dzinginyiswa ha thoho vha tshi sumbedza “ee” kana “hai” sa phindulo. Kha vha tou bula musi vha tshi fhindula mbudziso dzoṭhe.
- Arali mutshutshisi kana loyara a tshi hana, kha vha difhumetshele. Kha vha lindele muofisirimuhatuli a tshi dzhia tsheo kha u hana honoho, vha ise phanda vho thoma vha vhudzwa.
- Arali vha sa toḍi u fhindula mbudziso, vha songo vhudzisa muofisirimuhatuli uri vha nga i fhindula naa. Arali mbudziso i songo tea, mutshutshisi u do bula uri u a hana. Arali a sa ralo, vha tea u fhindula mbudziso kana khothe (muhatuli/madzhisiṭaraṭa) u do kaṭudza loyara.
- Vha songo taṭa khani kana vha tenda u sinyuwa. A zwi nga vha thusi tshithu.
- Arali vho khakha, kha vha tende. A hu na muthu a no do vha sola, fhedzi-ha zwi nga kha di dzhiwa vhunga vha khou zwifha.
- Kha ha divhe zwine vha khou amba, fhedzi-ha vha songo nea vhuṭanzi vhunga vho tou rwela ngomani. Zwa ralo vha do daḍa arali mbudziso dza si de dzi tshi dubekana.
- Vha a tendelwa u bula uri “A thi tsha zwi humbula” arali hu na zwidodombedzwa zwe ha hangwa.
- Arali mbudziso ya dovhololwa kha vha nee phindulo i no nga ya u thoma.
- Mafhungo mahulwane, vho ita muano kana khwaṭhisedzo uri vha do amba ngoho. Arali vha nga wanala uri vha khou zwifha, vha nga kha di hweswa mulandu. Zwi dovha hafhu zwa ita uri vhuṭanzi havho vho tima-timise, ha ita uri mutshinyi (vemu) a ponye.

Khakhathi na u vhaaisana muyani na namani

Khakhathi mitani na vhukhaki ha vhudzekani

Hu na tshaka dzo fhambananaho dza vhukhaki ha vhudzekani khathihi na khakhathi dza mitani. Kheisi dza vhukhaki ha vhudzekani dzi katela u tshipa na vhutudzi (hune muthu a vhoneiswa nyito ya vhudzekani kana u itwa zwa vhuṭudzi a sa zwi funi) khathihi na **vhukhaki** zwi tshi livhanywa na **mulayo** we wa phasiswa nga phalamende.

Khakhathi dza mitani hu katela u tambudzwa lwa namani, vhudzekani, muya, nyambo, muhumbulo na masheleni zwi tshi itwa nga mutshilisana naiwe, muthu a no pfaniwa nae (kana muṭwe na muṭwe ane vha khou tshila nae kana we vha vhuva vha tshila nae).

Vha ita mini arali vhe mukhakhelwa wa vhukhaki ha vhudzekani kana khakhathi dza mitani?

Siani la vhukhaki ha vhudzekani:

- Kha vha vhige mapholisani, sibadela/kiḽiniki kana kha **Thuthuzela Care Centre** (TCC).
- Arali vha vhiga mapholisani, vha ḽo sedzulusa mulandu uyu. NPA i ḽo dzhia tsheo ya u isa mulandu khothe kana hai. Vha ḽo tea u nea vhuṭanzi khothe malugana na zwe zwa bvelela. Arali **mutshinyi** a vhoneiwa mulandu, a nga kha ḽi ya dzhele.

Siani la khakhathi mitani:

- Kha vha ye kha mabalane wa khothe ya Madzhisiṭiraṭa ya tshinitsini navho vha wane Ndaela ya U Tsireledzwa.
- Arali zwiito zwa khakhathi mitani zwa ho nga vhutshinyi, vha nga kha ḽi hwelela mulandu mapholisani a tsinitsini.

**Vhutshinyi ho phasisiwa
nga Phalamende**
ndi musi vho pfuka mulayo
sa musi wo vhwana nga
mulayo we wa phasiswa nga
phalamende

Milayo
milayo ye ya
phasiswa nga
Phalamende

Senthara ya Mbavhalelo ya Thuthuzela
senthara ya vkhakhelwa nge ha vha
na khakhathi dzi no langwa nga mbeu;
vkhakhelwa vha vhukhaki ho raliho
vha nga vhiga vhutshinyi sentharani
yeneyi nahone vha ḽo thusiwa (kha vha
sedze vho na siatari la 32)

Vhutshinyi
vhatshinyi
vhatshinyi

U vha na mazhuluzhulu
u dinalea, u ofha kana
u tshuwa nge ha bvelela
zwithu zwiwih

Kha siatari 32, vha ḽo wana:

- mutevhe wa madzangano a no fha vhatshinyi mafhungo a no kwama u gigidana mitani
- mutevhe wa madzangano a no khuthadza vkhakhelwa vha re na mazhuluzhulu khathihi na ṭhanzi dza vhutshinyi
- mutevhe wa nomboro dza founu dza senthara dza **Thuthuzela Care Centres** (TCCs)

U livhana na masianda itwa a vhutshinyi

Tshinwe tshifhinga vhatshinyi vha tshuswa nga zwe zwa bvelela khavho kana zwe vha vhona. Vha tea u wana thuso ya vhadivhi. Zwiṭwe zwa zwiṭitshi zwa mapholisa na khothe zwi na vhatshinyi vha nga thusa ṭhanzi dzo **vhaaisalaho muyani**.

Kha vha wanuluse arali tshumelo idzi dzi hone kana uri vha nga wana hani thuso ya u livhana na u vhaaisalaho muyani. U wana thuso ndi zwithu zwiḽulwane. Zwi ḽo vha leludzela u kona u livhana na vhaaisalaho hu ne vha vha naho khathihi na u kona u fha vhuṭanzi ha khwiṇe arali vho vhidzwa khothe.

Mafhungo a sapoto kana u unda

Khothe dzi nga vhudza muthu uri a sapote muñwe muthu nga masheleni. Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi sapoto. Kanzhi i vha i mbandelo dza musu na musu dza tshede. Sapoto ya vhana i anzela u vha vhuḁifhinduleli ha vhabebi vhukuma vha vhana kana vhaadophuthi vha vhana vhenevho.

Ndi lini hune nda dzhia vhukando?

- Arali khotsi kana mme a ṛwana wavho a si khou sapota ṛwana tshifhinga tshoṭhe.
- Arali muthu we a hweswa vhuḁifhinduleli ha u sapota a si khou tevhedza Oda ya Sapoto.

Ndi vhila sapoto nga ṇḁila-de?

Muofisiri wa sapoto khothe ya havho u ḁo vha thusa u ḁadza fomo ya khumbelo a dovha a vha vhudza zwine vha tea u ita. Vha tea u vha na mañwalo a tevhelaho:

- ID yavho, nahone arali i hone, nomboro ya ID ya muthu ane vha khou ṭoḁa u vhila sapoto khae.
- Nomboro dzavho dzine vha kwamiwa khadzo khathihi na ḁirese; arali zwi hone ḁirese nomboro dza u kwamana dza muthu ane vha khou ṭoḁa u vhila sapoto khae; nahone arali zwi tshi konadzea, ḁirese ya mutholi wawe.
- Ṭhanziela dza mabebo dza vhana vhavho.
- Tshitamennde tsha banngani arali vhe na akhaunthu ya banngani.
- Mutevhe wa zwine vhana vhavho vha lila.
- Biḽi ya maḁi na muḁagasi, zwilipi zwa gurozari, akhaunthu dza zwiambaro khathihi na rekhodo dza u lafhiwa (mishonga/sibadela/sedzharini).
- Ndaela ya u ṭalana na thendelano ya u ṭalana (arali vho ṭala kana u ṭalwa).

Tshi tevhelaho ndi mini?

- Muofisiri wa sapoto u ḁo vha fha nomboro ya kheisi na ḁuvha ḽa u ḁa khothe, arali khotsi/mme vha tshi kona u wanala.
- U ḁo bvisa sapina yavho na ya muthu ane vha khou vhila sapoto khae uri vha ḁe khothe.
- Nga ḁuvha ḽa khothe, muofisiri wa sapoto u ḁo vha vhudza vuvhili havho gemo ḽine ḽa tea u bva.
- Arali hu si na thendelano, kheisi i ḁo ya khothe.
- Musi yo no sengiwa khothe, Oda ya Sapoto i ḁo bva. Ndi ine ya bula uri gemo ḽa sapoto ndi vhugai, ḽi badelwa hani, na uri ndi nnyi o teaho u badela.

Zwihulwane

Vha songo vha na gonobva arali:

- Vha si na mañwalo oṭhe oteaho – kha vha ḁise ane vha kona
- Vha sa ḁivhi hu re na mme kana khotsi a ṛwana wavho. Musedzulusi wa sapoto a nga vha thusa u wana uyu muthu.

Vha ḁo dovha hafhu vha kuvhanganya mañwe mafhungo ane a nga ṭoḁea kha kheisi yavho. U sa badela sapoto ndi vutshinyi. Muholo kana thundu ya muthu i nga dzhiwa ya shumiswa kha u badela sapoto. Kha vha vhudzise muofisiri wa sapoto uri a vha thuse kha haya mafhungo.

Tsumbamushumo ya Tsireledzo ya Ṭhanzi

Tsireledzo ya ṭhanzi ndi mini?

- Arali vha nga vha ṭhanzi vha dovha vha vha na nyofho siani la tsireledzo, vha a kona u ita khumbelo ya tsireledzo ya ṭhanzi. Vhone na muṭa wavho une wa khou shushedzwa, vha ḑo bviswa fhethu afho hu re na khombo nga u ṭavhanya.
- Nnyi na nnyi a re muḑini wavho kana muṭa wavho, kana mashaka a re tsini navho nga ṇḑila ifhio na ifhio, vha nga itela vhone khumbelo arali hu uri vhone a vha koni.
- Vha nga si kombetshedzwe u vha tshipiḑa tsha phurogireme iyi. Vha tea u tou dzhoina.

Ndi itisa hani khumbelo?

Vha tea u ṭalutshedza nyofho dzavho vhathu vha tevhelelaho vhane vha ḑo vha thusa kha u ita khumbelo:

- Muofisiri ane a khou sedzulusa mulandu une vha vha ṭhanzi khawo.
- Mukhomanda wa tshiṭitshi tsha mapholisa tshiṇwe na tshiṇwe.
- Mutshutshisi wa mulandu une vha khou fha vhuṭanzi khawo, kana mutshutshisi muhulwane a re khothe.

Hu itea mini mus i ṭhanzi i tshi ita khumbelo ya tsireledzo?

- Vha ḑo bviswa nga u ṭavhanya afho khomboni ye vha livhana nayo. Vha ḑo dzudzwa vhe kha tsireledzo ya tshifhinga nyana.
- Tshifhingani tshenetshi, muofisiri wa tsireledzo ya ṭhanzi u ḑo sedzulusa khumbelo yavho a ita na u pima tshikalo tsha u shushedzwa havho.

Thendelano ya tsireledzo

- Arali ha nga tshewa la uri vha vhe kha tsumbamushumo/ phurogireme, vha tea u saina thendelano ya tsireledzo nahone vha ṇee zwidombedzwa zwa vho zwoṭhe nga vhuḑalo
- Thendelano iyi ndi ya tsireledzo yavho na ya vhaofisiri vha tsireledzo ya ṭhanzi na vhaṇwe-vho vha re kha phurogireme
- Vha tea u tevhedza milayo ya phurogireme.

Musi vho no vha kha phurogireme, vhone na mashaka avho vha ḑo wana tshumelo dza u vha tikedza.

Thusedzo ya Tsireledzo ya Thanzi na tshumelo dzi no tuts shelana nayo

→ Vhone na mashaka avho nga vhuphara, arali zwi shi konadzea, vha do dzudzwa nduni yo tsireledzwaho.

→ Vha do bviswa fhethu hu re na khombo.

→ Mudivhi wa zwa muhumbulo u do pima tshikalo tsha nzulele ya mihumbulo na mazhuluzhulu zwine vha nga vha vhe nazwo.

→ Vha do vha tshipida tsha phurogireme ya u vha pfumbudza/ tanganedza. Hezwi zwi do vha husa u divha milayo, na zwine vha tea u lavhelela.

→ Arali vha sa shumi, vha do newa alawentse ya u wana zwiukutuku zwine vha lila.

→ Arali vha tshi shuma, vha do hola muholo wa u vhumbela.

→ Arali vho da na vhana, hu do itwa ndugiselo dza uri vha dzhene tshikolo.

→ Vha do badelelwa dziwe mbadelo, sa tshikolo, zwinamelwa, zwiambaro na vhuongi.

→ **Vha songo** pfuka milayo kana vha shumisela dubo phurogireme ya tsireledzo, zwa ralo vha do bvisiwa.

→ **Vha songo** vhudza muthu hune vha vha hone kana vha mu fha zwidodombedzwa zwi no kwama ndu ye vha dzumbama khayo.

→ **Vha songo** vhudza muthu mafhungo a no kwama phurogireme ya tsireledzo. Ndi vhukhaki vhuhulu-ha honoho.

Zwitsivhudzi zwa u thivhela vhutshinyi

Kha vha thome nga u shela mulenzhe afho ha havho

Kha vha thome kana vha dzhoine phurogireme yapo i no nga sa Foramu ya Vhupholisa ha Tshitshavha (*Community Policing Forum – CPF*). Ndi hanefha hune vhone na vhahura vha tangana vha funzwa kutsireledzele kwa vhone vha, muḁi wavho, muḁi wavho na ndaka. Hezwi zwi nga thusa kha u pandela vhatshinyi buḁokoni ya havho na henefho vhuponi.

Tsireledzo i kha tshivhalo tsha vhathu nahone maanda a tshigwadani. Vha do dovha hafhu vha divhana na vhahura vhavho khathihi na u talukayo vhupo ha havho.

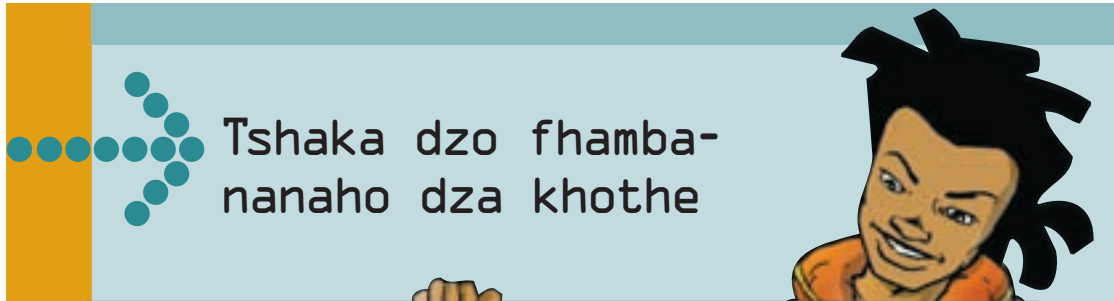
Nga u shuma na vhahura vha nga:

- Fhungudza vhutshinyi
- Sima tshitshavha tsho fanaho
- Disa u davihdzana vhukati ha mapholisa na vhadzulapo
- Tavha ndila dza u lwa na vhutshinyi dzi sa nyethi hanefho ha havho
- Vusuludza dzangalelo la zwi no khou bvelela tshitshavhani
- Shela mulenzhe kotho ya tshitshavha vhuponi ha havho

Kha vha thome nga u lwa na hutshinyi vhuponi ha havho – kha vha dzhoine CPF!

Vha nga kha di dalela
www.saps.gov.za
 kana vha founle tshitshi
 tsha mapholisa tsha
 tsinitsini navho u itela u
 wana zwitsivhudzi zwiwe zwa
 u thivhela vhutshinyi.

Tshaka dzo fhamba-nanaho dza khothe

Lushaka lwa khothe	Zwine khothe ya shuma
Khothe ya Mulayotewa – ndi yone khothe khulwane shangoni. Tsheo dzayo ndi ambadzifhele nahone a hu na inwe khothe ine ya nga zwi shandula.	I shuma na milayo ya shango fhedzi. I khwaṭhisedza uri Milayo ya Phaḽamennde i tevhedza Mulayotewa – hu tshi katelwa na Bili ya Pfanelo .
Khothe Khulwane ya Aphili – ndi yone ambadzifhele kha mafhungo a aphili nga nṁṁa ha a no kwama mulayotewa. A hu na khothe dza fhasi na nthihi dzine dza nga hanedza zwe ya tshea.	Aphili dza milandu yoṭhe ya vhutshinyi i no bva kha Khothe Khaṭhuli. Milandu ya Siviḽi.
Khothe Khaṭhuli (ya Nṱha)	Vhutshinyi ho kalulaho sa vhubundi, u tshipa na u lila u minula muvhuso (tirizini). Vhufhura vhuhulwane na ho dombelaho. Aphili na tsedzuluso zwi no bva khothe dza zwiṱiriki na dza dzingu. Milandu ya Siviḽi.
Khothe ya Madzhisiṱiraṱa - Khothe ya Dzingu - Khothe ya Tshiṱiriki	Milandu minzhi nga nṁṁa ha lila u minula muvhuso. Milandu i sa dini na i si mihulwane.
Khothe ya Mbilo Ṱhukhu – tsheo dza hone ndi ambadzifhele nahone a hu na aphili dzi no iswa kha khothe khaṭhuli.	U vhlana nga nḽila ya siviḽi geno ḽi sa paḽi R7 000.

Bili ya Pfanelo

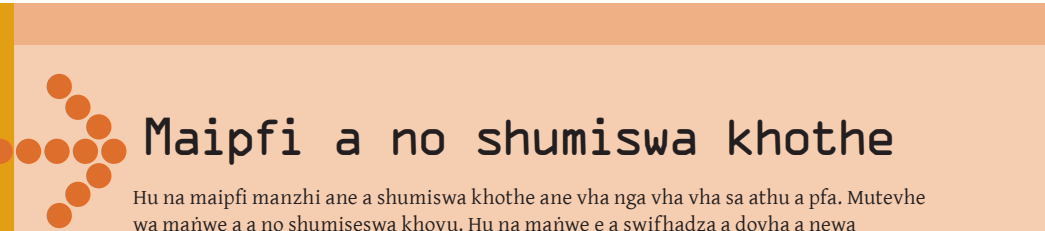
ndi mutevhe wa pfanelo na mbofhololo dza vhatu vhoṭhe vha no dzula shangoni jenejo, zwi tshipidza tsha milayo ya shango jenejo; Afrika Tshipembe ḽi na Bili ya Pfanelo nga ngomu ha Mulayotewa washu

Khothe Khulwane ya Aphili
ndi yone khothe ya mathakheni shangoni (nga nṁṁa ha Khothe ya Mulayotewa)

Vhufhura
u fhura muṱwe muthu hu tshi shumiswa mazwifhi na vhubulu, ha vho vha na khuvhabvu/u vhaiswa

Khothe ya Dzingu
khothe ine ya sengisa milandu yo kalulaho kana mihulwane kha ya khothe ya tshiṱiriki

Khothe dza Tshiṱiriki
khothe ya tshiṱiriki i na maṁṁa a u sengisa milandu i welaho fhasi ha tshiṱiriki tsha madzhisiṱiraṱa o no yo

Maipfi a no shumiswa khothe

Hu na maipfi manzhi ane a shumiswa khothe ane vha nga vha vha sa athu a pfa. Mutevhe wa maṱwe a a no shumiseswa khoyu. Hu na maṱwe e a swifhadza a dovha a ṁewa ṱhalutshedzo magumoni a masiaṱari.

- Afidaviti** – tshitatamende tsho tou ṁwalwaho phanḽa ha khomishinari wa muano tshine muiṱi watsho a ana u ri zwi re khatsho ndi mafhungo ngoho – tshi nga kha ḽi shumiswa sa vhuṱanzi khothe
- Alibi** – tsumbo ya u ṱanziela uri vho vha vhe hunwe fhethu vho musi vhutshinyi vhu tshi bvelela
- Aphili** – u humbela khothe khulwane uri i shandule khaṭhulo, tshigwevho kana tsheo ye ya itwa nga khothe ya fhasi
- Bodo ya Thuso ya Vhaimelili** – i ṁea vhatu vha si na tshelede vhaimelili na nyeletshedzo
- Bona fide** – u ita tshithu vha na lulufhelo la u ri vha na pfanelo ya u tshi ita.
- Dokhethe ya mulandu** – faili kana ḽinwalo ḽi no ṁwalwa nga mapholisa musi vha tshi sedzulusa vhutshinyi
- Duvha ḽa u fhindula** – ḽuvha ḽine ngaḽo, muhwelelwa khothe a tea u sumbedza u ri ndi ngani khumbelo (I nga vha *interdict*) ya muhweleli/muhumbeli Khothe iso ngo tewa u fhiwa lwa tshoṭhe; ḽi dovha ḽa vhidzwa upfi “*rule nisi*”
- Inthadikhithi** – Ndaela ya Khothe i no tsireledza muṱwe muthu kana i no kombetshedza muṱwe muthu uri a ite tshiṱwe tshithu
- Khaidzo/u vhofhololwa nga khaidzo** – u vhofhololwa hu si na beḽi, na u kaidziwa uri vha vhuve khothe nga ḽuvha ḽigede
- Khaṭhulo** – tsheo yo dzhiwaho nga muofisirimuḽṱuli (dzhadzhi/madzhisiṱiraṱa)
- Khomishinari wa Muano** – muthu ane afidaviti ya aniwa phanḽa hawe
- Khothe ya Sapoto** – khothe inwe na inwe ya Madzhisiṱiraṱa ine ya dzhiwa i Khothe ya Sapoto i a kona u shuma na milandu ya sapoto
- Khothe ya Ṱhalano** – fhethu hune vhatu vha ya vha tshimbidza kheisi dza u ṱalana nga u ṱavhanya hu si na u ḽurelwa
- Khothe ya Vhana** – Khothe ya Madzhisiṱiraṱa ya tshipentshela i no tshea milandu i no kwama ndondolo ya vhana
- Khothe ya Vhana** – khothe ya tshipentshela ha Madzhisiṱiraṱa hune muhwelelwa a vha ṁwana
- Khothe ya Vhutshinyi (dza tshiṱiriki, ridzhini na khaṭhuli)** – hune muhwelelwa a sengiselwa hone vhutshinyi
- Khumbulelo** – u humbulela muthu zwithu zwi si zwone, zwo peamela lurumbu luthihi
- Khwesa mulandu** – muhwenga u re Khothe ya Madzhisiṱiraṱa u no dubekanya vhutshinyi hoṭhe hune muthu a khou ḽo sengiselwa hone
- Lu siho mulayoni** – u pfuka mulayo
- Lufhera lwa u khuthadza** – lufhera lwa khamera
- Maandḽalanga** – mukano wa maṁṁa na mishumo yo ṁewaho khothe kana tshiṱwe tshiimiswa
- Mawanwa** – tsheo dzi o itwa nga khothe kana nga Khomishini ya Ṱhoḽisiso
- Mbingano (lu si lwa mulayo)** – u dzala nothe hu songo vha na mbingano
- Mbingano (siviḽi)** – mbingano yo ridzhisiṱariwaho ine ya itwa phanḽa ha madzhisiṱiraṱa kana mufunzi wa vhuṱwe ha vhurereleli
- Milayo ya Tshirema ya Sialala** – milayongwaniwapo ya mvelele dza tshirema

Muḍinda wa khothe – muofisiri wa khothe ane a tshimbidza maḥwalo a khothe ngei Khothe dza madzhisiṭiraṭa

Muimeleli – dzina la u angaredza la muthu ane a vha na ndavhuko dza mulayo; loyara

Muimeleli vha phabuliki (vha vhatu) – maḥoyara a muvhuso vhane mushumo wavho ndi u imelela vhatu vhane vha si kone u ḍihirela maḥoyara kha milandu ya vhutshinyi

Mukhuthadzi – muthu a no dzula na mukhakhelwa lufherani lu re dubo (lufherani lwa khamera) nḡa ha khothe a tshi thusa vkhakhelwa uri vha pfesese mbudziso dzi no khou vhudziswa khothe

Mulandu – mulandu wo pomokwaho muthu o itaho vhutshinyi

Muofisiri wa ndugiselo dza khothe – u shuma kha dziḥwe khothe u tikedza na u thusa ṭhanzi

Mutshutshisi wa khothe – muthu ane a hwesa mulandu muhwelelwa (liḥwe upfi mutshutshisi kana mutshutshisi wa phabuliki)

Mutshutshisi wa sapoto – mutshutshisi we a tiwa uri a shume fhedzi na zwa sapoto

Mutshutshisi wa tshipentshela – muthu we a gudiswa u sengisa milandu migede, sa vhutshinyi ha vhudzekani

Mutsireledzi wa phabuliki (wa vhatu) – muofisiri o tholwaho nga muvhuso uri a ite ṭhoḍisiso ya mbilahelo dza zwanḡanguvhoni na zwiḥwe zwiito zwi siho mulayoni zwe zwa itwa nga vhaofisiri vha muvhuso na vhashumi vha muvhuso

Muunḍi – muthu ane a vha na maḡḡa a u alusa ḥwana arali a si na vhabebi

Muvhili – muthu a no khou vhila zwithu lwa sivili

Ndaela ya Khothe – ndaela ya tshiofisi i no bva kha muofisirimuḥaṭuli i tshi vhudza muthu uri a ite mini kana i tshi mu thivhela u ita tshiḥwe tshithu

Ndingo ya u ḍikona – ndingo ine ya itwa hu u itela u vhona uri vhuḥai ha muthu ndi vuhulu lune a tea u wana thuso ya vhaimeleli kana giranthi dza muvhuso naa.

Nothari wa phabuliki (wa vhatu) – muimeleli ane a shuma fhedzi u ḥwala maḥwalo a mulayo na u a themendela (*certify*)

Oḍali ya khothe – u ita uri khothe hu vhe na vhudziki

Phareidi ya u sumba mutshinyi – hune vha sumba hone muthu we a ita vhutshinyi musi a vhuḡati ha vhaḥwe vhatu

Phedzhuri – vhutshinyi ha u zwifha muthu o ita muano khothe kana u ita tshitatamennde tsha muano

Phosimotheme – u poṭielwa ha tshitumbu hu u itela u vhona tsho vhangaho lufu

Phurobesheni – tshifhinga tshi no fhiwa vhatu uri vha sumbedze uri vha a kona u ḍifara

Rekhodo ya vhutshinyi – mutevhe wa vhutshinyi he vhone vha waniwa mulandu khaho; zwi ḍi vhidzwa upfi ndi milandu ya kale

Rifomethiri – lushaka lwa tshipentshela lwa dzhele hu tshi itelwa vhatshinyi vha re vhana

Risithi – bammbiri la u sumbedza uri tshede yo badeliwa kana la u ṭoḍa murahu zwithu zwe vha dzhielwa

Samanisi – liḥwalo liḥwe la khou vhidza muthu uri a ḡe khothe u senga nge a pfuka mulayo

Sub judice – mulandu u tshee khothe; zwi anzela u vhudzwa vhoramafhungo (guranḡa/TV musi vha songo tea u vha na zwine vha amba ngauri mulandu a u athu vhiniwa

ṭhama ya ṭhanzi – muthu a re khothe dza Madzhisiṭiraṭa ane a ṭalutshedza ṭhanzi pfanelo dzavho kathihi na u mu badelela zwinamelwa arali zwo tea

ṭhama ya tshivhotshwa – muofisiri wa Khothe ya Madzhisiṭiraṭa ane a nga thusa nga u wana tshedele ya u badela beili kana faini

ṭhangano/u malana ha tshirema – u malana hu tshi shumiswa milayo ya mvelele dza tshirema

ṭhanzi ya muvhuso – ṭhanzi i no shumiswa nga mutshutshisi u khwaṭhisa mulandu wa muhwelelwa

Thoḡuluso ya tsho laho mufu – tzedzuluso ya u lingedza u vhona arali hu na muthu we a vhangalufu lwa muthu we a si fe nga lwawe

Thuso ya vhaimeleli – thuso i no bva muvhusoni ya muthu ane a si kone u hira loyara

Tsedzuluso – musi khothe ya ḥṭha i tshi sedzulusa tsho dzo itwaho nga khothe kana maḡḡalanga a fhasi, u itela u vhona arali hu na tshiḥwe tshithu tshi songo itwaho nga ngona

Tsengo – musi hu tshi ḡiswa khothe vhuṭanzi ha vhutshinyi ha muhwelelwa a no khou hweswa mulandu wa vhuḡakhi ho itwaho

Tsengo ya tshiphirini – tsengo kana kheisi ine khothe hu si dzhele vhaṭaleli

Tshigwevho tsho fhaiwaho – tshipiḡa tsha tshigwevho tsha dzhele kana faini tshi a ṭhukulwa kana u fhiriselwa phanḡa

Tshiphiri tsha muimeleli na muimelelwa – zwine muimelelwa a vhudza muimeleli ndi tshiphiri nahone a zwi vhudzwi muḥwe muthu hu si na thendelelo ya muimelelwa

Tshitatamennde tsha Vhupfi ha Vkhakhelwa – ndi tshitatamende nga mulomo kana tsho tou ḥwalwa tshi tshi bva kha vho khakhelwaho nga vhutshinyi; tshi nga kha ḡi ḥwalwa nga vha muṭa kha nzulele ye ha vha na lufu, kana nga phurofeshinala; li nga vhaelwa khothe

Tshitatamennde tsho anelwaho – tshithu tsho tsha ambelwa muanoni, tshine tsha shuma sa vhuṭanzi ho dziaho khothe, liḥwe dzina ndi afideviti

Tsumbo – vhuṭanzi ho linganaho hune vha nga winisa mulandu

U adzhena – u awela lwa tshifhinga nyana ha khothe u itela u nwa tie; kana u tshaisa

U ḡifashisa/pfanelo ya u tsireledzwa kha u ḡifashisa – pfanelo ya u fhumula khathihi na u sa amba zwithu zwine zwa ḡo shumiswa kha u lwa navho khothe

U nyadza Khothe – u sa tevhedza Ndaela ya Khothe kana u sumbedza u sa ṭhonifha khothe

U sa vha mulayoni – zwi lwaho na mulayo; u pfuka mulayo

U shanda mafhungo – u amba zwithu zwi si zwone kana mazwifhi

U tenda mulandu – u tenda uri vho ita vhutshinyi

U vhutshedzela – mafhungo a no sumbedza uri ndi ngani muthu we a vhonwa mulandu a tshi tea u pfelwa vhuṭungu a ḡewa tshigwevho tshiṭuku tshi sa dini

Vhaḡivhi/ṭhanzi i re muḡivhi – muthu ane a vha na ḡivho i songo ḡowealeho ya tshiḥwe tshithu nahone a nga khaḡi vhidziwa uri a ḡe a ḡee vhuṭanzi hu no kwama ḡivho yawe

Vhashayi – vhatu vhane vha konḡelwa u wana tshumelo

Vhukoni ha mulayo – maḡḡa a u kona u dzhiya kana u dzhielwa maga a mulayo

Vhulamuli – u shumisa muḥwe muthu kha u lamula vhatu vhaḡivhi vha re na phambano

Vhuṭanzi ha phungo (mavharivhari) – zwe vha tou pfa zwi tshi ambiwa nga muḥwe muthu

Waranthi – liḥwalo li no bviswa nga muofisirimuḥaṭuli (kana tshiḥwe tshifhinga nga muofisiri wa mapholisa ane a vha lefuthenenthi kana ḥṭha) liḥwe la ḡea thendelo ya u ita zwithu zwi ngaho sa u fara, u setsha na u shakulisa vhatu

Zwi no khou pomokiwa – musi zwe zwa hweleliwa zwi sa athu sumbedziwa uri ndi zwone khothe

Nomboro dza u kwama ngadzo Vhalangi vha Vhutshutshisi

Nomboro dza u kwama ngadzo Dairekhitha wa Vhutshutshisi ha Phabuliki

DPP Divishini ya Bophuthatswana
Lutingo: 018 381 9002
Fekhisi: 018 381 9033

DPP Divishini ya Eastern Cape
Lutingo: 046 602 3000
Fekhisi: 041 502 1437

DPP Divishini ya Phuvovintsi ya Natal
Pietermaritzburg
Lutingo: 033 845 4405
Fekhisi: 033 394 6891

DPP Divishini ya Orange Free State
Lutingo: 051 410 6000
Fekhisi: 051 448 2671

DPP Divishini ya Transkei
Lutingo: 047 501 2655
Fekhisi: 047 501 2653

DPP Divishini ya Phuvovintsi ya Transvaal
Lutingo: 012 351 6700
Fekhisi: 012 321 8176

DPP Divishini ya Phuvovintsi ya Western Cape
Lutingo: 021 487 7000
Fekhisi: 021 424 7825

DPP Divishini ya Witwatersrand
Lutingo: 011 220 4122
Fekhisi: 011 333 0402

Bodo ya Thuso ya Vhaimelili

I nea vhathu vha si na tshedele vhaimelili
na nyeletshedzo
Lutingo: 086 1053 425/011 877 2000

Mutsireledzi wa phabuliki (wa vhathu)

U ita tshodisiso ya mbilahelo dzi bvaho
vhathuni malugana na mazhendedzi
a muvhuso na vhaofisiri vha muvhuso
Lutingo: 0800 112 040

SAPS Crime Stop

U hwelela vhatshinyi na u vhiga vhutshinyi
activities Lutingo: 08600 10111

Nomboro dza Shishi

U vhidza mapholisa nga u tshanyanya
Lutingo: 10111

SAPS Women Abuse Helpline

Nomboro ya thuso ya vha fumakadzi vhe vha
gigidwa na u itelwa tshitshu
Lutingo: 0800 150 150

Senthara dza Mbavhalelo dza Thuthuzela

Eastern Cape
St Barnabas Hospital
Libode, Umtata Lutingo: 047 568 6274

Cecilia Makiwane Hospital
Mdantsane, East London
Lutingo: 043 761 2023

Gauteng

Mamelodi Hospital Lutingo: 012 801 2717

Natalspruit Hospital
Lutingo: 011 9091002/3/6/9

Chris Hani Baragwanath Hospital, Soweto
Lutingo: 011 933 1229/3346

KwaZulu-Natal

Prince Mshiyeni Hospital
Umlazi Lutingo: 031 907 8496

Phoenix Crisis Centre
Mahatma Gandhi Hospital
Durban Lutingo: 031 502 2338

North West

Mafikeng Hospital Lutingo: 018 383 7000

Northern Cape

Kimberly Hospital
Galeshewe Lutingo: 053 830 8900

Western Cape

GF Jooste Hospital, Mannenberg
Lutingo: 021 691 6194

Arali vha songo fushea nga
ndila ye mbilahelo yavho ya
farwa ngayo, kha vha kwame
vhathu vha tevhelaho...

Mbilahelo kana mbudziso malugana na khothe dza
fhasi dzi tea u rumelwa Mutshutshisi Muhulwane
wa khothe yeneyo dzo tou nwalwa. Arali phindulo
dza hone dzi sa vha fushi, kana arali mbilahelo
yavho i tshi kwama Mutshutshisi Muhulwane, vha
nga i isa kha Mutshutshisi Dendele wa henefho.
Arali phindulo ya vha i sa vha fushi, vha nga
kwama Mulangi wa Vhutshutshisi wa tshigwada
tshenetsho tsha vhatshutshisi kana dzingu
lavho. Kha vha rumele mbilahelo pfufhi yo tou

nwalwaho, i katele nomboro ya kheisi na nomboro ya CAS ya mapholisa.
Dzina la muhwelelwa na kuvha le a fhedzisela u da ngalo khothe zwi nga
thusa NPA u dzhena kha mafhungo aya nga u tshanyanya.

Vha nga wana mafhungo nga vhuḁalo kha www.npa.gov.za kana vha
founela NPA kha 012 845 6000 u itela u wana nomboro na direse dzine vha
khou toda.

Phurogireme ya U dilugisela Khothe

Phurogireme ya u dilugisela khothe ndi ya u lugisela khathihi na u
tikedza tshanzi (nga mannda vhana) u fha vhuḁanzi khothe. Tshumelo iyi a
i wanali khothe dzothe. U itela u wana uri tshumelo iyi i hone naa khothe
ine vha do fha vhuḁanzi khayoyi, kha vha kwame Mutshutshisi Muhulwane
wa Phabuliki wapo.

Ofisi khulwane ya Maandalanga a Vhutshutshisi a Lushaka: 012 845 6000